

بررسی ماسک های آئینی موزه برادران امیدوار

نجیبه موسوی حصار

ماسک ها ابزارهایی برای تجسم امور معنوی و سنتی در میان اقوام بدوی و بخشی جدا نشدنی از فرهنگ بیشتر ملل دنیا است و نشانه های آن در همه تمدن ها دیده می شود. ماسک ها نشانی از تمایل بشر برای رسیدن به هویت جدید است. گاهی قرار است این هویت به آنها قدرت دهد، گاهی قرار است سرگرمی ایجاد کند و گاهی قرار است او را به آینده امیدوار کند. چه این ماسک ها کاربردی آئینی داشته باشند، چه بخشی از بازی ها باشند، یکی از نشانه های مهم فرهنگ در هر تمدنی هستند.

در موزه برادران امیدوار مجموعه فرهنگی تاریخی سعدآباد که خود به عنوان ویتروینی از اعتقادات و باورهای مردمان اقصی نقاط دنیا از سال ۱۳۸۲ خورشیدی آغاز به فعالیت نموده است؛ بخشی از رهاورد سفر ده ساله عیسی و عبدالله امیدوار (۱۳۴۳-۱۳۳۳ خورشیدی) ماسک هایی از قبایل مختلف آفریقایی از جنس چوب و با تزئینایی از الیاف گیاهی، صدف و منجوق می باشد؛ این ماسک ها نشانی از تمایل بشر برای ارتباط با ماوراء و از اجزا مهم اجرای مراسم مختلفی همچون (تولد، بلوغ و کشاورزی، راندن امراض و ارواح پلید) می باشد. صورتک یا صورت پوش یا نقاب Mask یک جسم مصنوعی به شکل صورت جانوران یا انسان است که بر صورت می بندند.

صورتک یا ماسک به‌طور معمول برای پوشاندن صورت به کار می‌رود. از روزگار باستان، ماسک‌ها در مراسم آیینی و با اهدافی خاص به کار می‌روند. ماسک‌ها به‌طور معمول برای پوشاندن صورت به کار می‌رود، اما ممکن است در بخشی از بدن بازیگر نیز استفاده شوند. ماسک‌ها ابزارهایی برای تجسم امور معنوی و سنتی در میان اقوام بدوی و بخشی جدا نشدنی از فرهنگ تمام ملل دنیا است و نشانه‌های آن در همه تمدن‌ها دیده می‌شود. ماسک‌هایی با کاربری‌های متفاوت که گاهی بخشی از آیین‌ها و مراسم، گاهی برای بازی و گاهی تزئینی بودند که غالباً از طریق افسانه‌های قومی به روزگار ما رسیده‌اند.

نقاب زرین ایرانی، مکشوفه از غار کلماکره - لرستان - هزاره اول پیش از میلاد - موزه ملی ایران

بشر، برای رویارویی با آنچه در مقابلش ناتوان بود، ماسک‌ها را ساخت. با پوشیدن ماسک، فرد از یک موجود میرا، با قابلیت‌های محدود، تبدیل به قدرتی می‌شد که ماسک نماد آن بود و فرد ماسک زده و در حال انجام مراسم؛ هویت و نقشی را دارد که تغییر می‌کند و به دیگری بدل می‌شود. ماسک‌ها نشانی از تمایل بشر برای رسیدن به هویت جدید است. گاهی قرار است این هویت به آنها قدرت دهد، گاهی قرار است سرگرمی ایجاد کند و گاهی قرار است او را به آینده امیدوار کند. چه این ماسک‌ها کاربردی آیینی داشته باشند، چه بخشی از بازی‌ها باشند، یکی از نشانه‌های مهم فرهنگ در هر تمدنی هستند.

جوامع بدوی بر این باورند که می‌توانند روح اجداد خود را در ماسک‌هایی که می‌سازند به دام اندازند و از نیروی آنها در جهت بهبود زندگی و دفع شر استفاده کنند. آنها اعتقاد دارند که تمام پدیده‌های طبیعت دارای روحند و می‌توان با انجام مراسم نمایشی و بازیگری با استفاده از ماسک و لباس‌های رنگارنگ روح آنها را به کالبد خود دعوت و از خاصیت افسونی آنها استفاده کرد؛ بطور کلی ماسک‌ها ریشه در باورهای طبیعت‌گرایانه دارند که این باورها بعدها در اسطوره‌ها و مذاهب نمود پیدا می‌کنند.

انسان‌های بدوی برای ارتباط با ارواح خوب و بد طبیعت و کمک گرفتن از قدرت آنها برای پیروزی بر حیوانات و شکارشان از این ماسک‌ها استفاده می‌کردند.

هنر صورتک‌نگاری و صورتک‌سازی، هنری است مربوط به مراسمات آیینی، جشن‌ها و تشریفات و رابطه عمیقی با آیین‌ها و مناسک مرگ و برقراری ارتباط با ارواح دارد. ماسک‌هایی که به منظور رقص قبیله‌ای

در مراسمات و جشن هایی چون برداشت محصولات کشاورزی و شکار استفاده شده در هنر بومیان مناطق مختلف دنیا به وفور دیده می شود. بومیان برای برخی از مراسم همچون (تولد، بلوغ و کشاورزی، راندن امراض و ارواح پلید) که نشان از ارتباط تنگاتنگ زندگی آنان با طبیعت است از ماسک ها استفاده می کنند. بیشتر این مراسم به صورت دسته جمعی برای احترام به روسای قبیله و شخصیت های برجسته برگزار می گردد. اعتقاد به برقراری ارتباط با ارواح اجداد و نیاکان، در برخی مواقع جایگاه ماسک ها را تا حد یک شیء مقدس بالا می برد. جوامع بدوی بر این باورند که می توانند روح اجداد خود را در ماسک و تندیس هایی که می سازند به دام اندازند و از نیروی آنها در جهت بهبود زندگی و دفع شر استفاده کنند.

گاهی اوقات از صورتک ها به منظور اتحاد قبیله یا مردمان قبایل استفاده می کنند و با پوشیدن آن در مراسمات خاص صلح طلبی خود را نشان می دهند. در برخی از قبایل، اعتقاد به سحر و جادو سبب می گردد تا با استفاده از ماسک ها در مراسمات آیینی از نفوذ جادو جلوگیری کنند.

صورتک ها معمولاً شکلی وهم انگیز و ترسناک از انسان ها، حیوانات و یا ترکیبی از این دو با کارکردهای ویژه دارند. تندیس ها و صورتک ها از چوب، سنگ، فلز، پارچه، پوست یا ترکیبی از این مواد و در اندازه های مختلف ساخته می شد.

"صورتک ها را می توان بر اساس مراسم آیینی مختلف و بر حسب نوع کاربرد آن به چند گروه مختلف تقسیم نمود، من جمله؛ رب النوع ها و الهه ها، ارواح نیاکان، طبیعت و کشاورزی، باروری و آفرینش، جنگ و مبارزات قبیله ای، حیوانات و شکار، دفع ارواح خبیثه، درمان بیماری ها و ...". (وزین، ص ۳۱۸)

در موزه برادران امیدوار مجموعه فرهنگی تاریخی سعدآباد که خود به عنوان ویتروینی از اعتقادات و باورهای مردمان اقصی نقاط دنیا از سال ۱۳۸۲ خورشیدی آغاز به فعالیت نموده است؛ بخشی از رهاورد سفر ده ساله عیسی و عبدالله امیدوار (۱۳۴۳-۱۳۳۳ خورشیدی) ماسک هایی از قبایل مختلف آفریقایی می باشد که در این مطلب به آن خواهیم پرداخت؛

تصویر شماره ۱: ماسک چوبی با آدمکی زانوزده در بخش فوقانی - آفریقا

"در ادیان بومی و سنتی آفریقائیان، راه ورود به جهان خدایان، ارواح و نیاکان و درگذشتگان با توسل جستن به این صورتک ها و آوین ویژه آن صورت می پذیرد. تمثیل ها و اسطوره های آفریقایی بیانگر اندیشه های فلسفی و فعالیتهای انسانی هستند و ابزار مهمی برای راه یابی و شناخت زرفای سرشت مردم بومی آفریقا است." (وزین، ۱۳۸۵: ۳۱۶)

بومیان آفریقا صاحب هنری منضبط و سنت گرا، با محتوایی آئینی و زیبایی های صوری و انتزاعی خاص هر قوم و قبیله بوده اند. شکل های هنری معتبرترین ملاک تعیین هویت هر قبیله به شمار می آید. مهمترین قالب هنری آن قاره پیکره سازی و کنده کاری تزئینی بود. پیکره های چوبی همه جا در مراسم دینی یا آیین های قبیله ای به کار می رفت. سر پیکره ها اغلب بزرگ و بی تناسب ساخته می شد، زیرا در باور هنرمند، سر جایگاه نیروی زندگی و مهمترین بخش بدن بود. "بسیاری از صورتک ها آفریقایی دارای طرح واقعی از سر حیواناتی است که آنان را قدرتمند می پندارند و قدرت شان را در سر آنها متمرکز میدانند." (وزین، ۱۳۸۵: ۳۲۰)

تصویر شماره ۲: ماسک چوبی با سر فیلی در بخش فوقانی - آفریقا

نقاشی روی پوست بدن و شیاراندازی بر چهره در میان بسیاری قبایل مرسوم بوده است. غالباً در پیکره سازی نیز اجرا می شده است. حرکات موزون مهمترین و گویاترین وسیله بیان هنری بومیان آفریقا است.

تصویر شماره ۳: ماسک چوبی - آفریقا

در ساخت ماسک های موجود در موزه برادران امیدوار از نمادهای انسانی و حیوانی بهره جسته اند، جنس تمامی ماسک ها از چوب می باشد که با الیاف گیاهی و در یک مورد (تصویر شماره ۶) با صدف و منجوق های ریز تزئینات آنها را شکل داده اند. استفاده از حیوانات در ساخت ماسک ها به عنوان سمبل (تصویر شماره ۴ و ۲) بیانگر ارتباط تنگاتنگ زندگی بومیان با این حیوانات و طبیعت می باشد.

تصویر شماره ۴: ماسک چوبی - قبیله کوبا(باکوبا / Kuba or Bakuba)، کنگو

تصویر شماره ۵: ماسک چوبی - سواحل عاج، غرب آفریقا

تصویر شماره ۶: ماسک چوبی - قبیله ایگبو (Igbo Tribe)، نیجریه

منابع و مأخذ:

- امیدوار، عیسی و عبدالله، ۱۳۹۳، سفرنامه برادران امیدوار، چاپ هفتم، نشر جمهوری، تهران.
- پاریندر، جنوفری، ۱۳۷۴، اساطیر آفریقا، ترجمه باجلان فرخی، انتشارات اساطیر، تهران.
- روزنبرگ، دونا، ۱۳۷۹، اساطیر جهان - داستان ها و حماسه ها، ترجمه عبدالحسین شریفیان، انتشارات اساطیر، تهران.
- وزین، علیرضا، ۱۳۸۵، جایگاه ماسک یا صورتک در اساطیر غرب آفریقا، فصلنامه هنر شماره ۶۸.
- یزدانی، کیقباد، ۱۳۹۸، دنیای ماسک، نشر نمایش، تهران.